

ทำนองลำวัฒนธรรมล้านช้าง

โดย

คำล่า มุสิกกา

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

โครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ประจำปี ๒๕๕๓

จัดทำขึ้นเพื่อการเฉลิมฉลองครบรอบ ๒๐ ปี
แห่งการสถาปนามหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

วาดล่ำชวนม่วนชื่นรื่นลายแค้น
"วัฒนธรรมล้านช้าง"ใช้ต่างกอ
ม. อุบลยลเห็นค่าพาตระหนัก
ฉลองสองทศวรรษพิพัฒน์วาร

โขงกันแดนมิกันใจลาวไทยหนอ
"โอ้ละนอ" ฟังแล้วซึ่งถึงดวงมาน
อนุรักษ์หมอลำไว้ให้ลูกหลาน
สร้างตำนานสานศิลป์อยู่คู่แผ่นดิน

ประพันธ์โดย อาจารย์ ดร.ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม
สาขาวิชาภาษาตะวันออก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

“ทำนองลำ วัฒนธรรมล้านช้าง”

เสียงลำ เสียงแคน ไม่เคยจากหายจากสองฝั่งลำน้ำโขง

ยังคงปลอบขวัญ ประโลมใจ ให้ชุ่มชื่น

เป็นสายธารวัฒนธรรมล้านช้างที่เชื่อมร้อยผู้คนเอาไว้อย่างแนบแน่น

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ขอเชิญท่านสดับรับฟังลำนำอันคึกกวีพื้นถิ่นได้ขับขานจากจิตวิญญาณ

ฝากไว้เป็นมรดกของแผ่นดิน

แผ่นบันทึกเสียงชุด “ทำนองลำ วัฒนธรรมล้านช้าง” เป็นการรวบรวมมรดกทาง วัฒนธรรมด้านการดนตรีในวัฒนธรรมล้านช้าง ที่มีอยู่หลากหลายท่วงทำนอง มี เอกลักษณ์แตกต่างกันตามแต่ละท้องถิ่น แบ่งออกเป็น 8 กลุ่ม

1.ลำลอง

ลำลองหรือลำทางยาว เป็นทำนองหลักที่หมอลำทั้งกลุ่มหมอลำกลอนและ หมอลำเรื่อง มีทำนองซ้ำ เน้นการเอื้อนเสียงให้เกิดความไพเราะ ใช้ในการพรรณนา สภาพธรรมชาติ เช่น ทุ่งนา ป่าเขา รวมถึง ความรัก ความพลัดพราก หรือเล่าเรื่องราว นิทานต่าง ๆ ลำลองอาจแบ่งได้เป็น 3 ช่วง คือ ช่วงเกริ่นลำ ช่วงบรรยายความ และช่วง จบหรือลง แต่ละท้องถิ่นก็จะมีवाद (Style) ที่แตกต่างกันตามสำเนียงพูด เช่น ลำลอง วาดอุบล มักจะเกริ่นลำด้วยคำว่า “ฟ้าเอ๋ย...” เป็นต้น

2. ลำทางสั้น

ลำทางสั้นเป็นการลำที่มีทำนองและจังหวะเร็วกระชับ ไม่เน้นการเอื้อนเสียง ลำทางนั้นอาจแบ่งได้เป็น 3 ช่วง คือ ช่วงเกริ่นลำ มักจะขึ้นต้นว่า “โอละหนอ” แล้วต่อด้วยกลอนลำสั้นๆ ช่วงบรรยายความ มักขึ้นต้นด้วย “โอละหนอ...นวลเอ๋ย” ช่วงจบหรือลง มักจะลงด้วยคำว่า “สินานวล...” ลำทางสั้นใช้สำหรับบรรยายเนื้อความที่ต้องการความรวดเร็วสนุกสนาน เช่น ตอนเดินดงของหมอลำหมู่ หรือการเล่านิทานของหมอลำกลอน รวมถึงนิยมใช้ ในการแสดงหมอลำชิงช้า ซึ่งเป็นการแสดงหมอลำรูปแบบหนึ่งที่พัฒนาขึ้นมาหมอลำกลอน ในช่วงราวปี 2500 มีการสมมติบทบาทให้เป็นฝ่ายชาย 2 คน ฝ่ายหญิง 1 คน ฝ่ายชายมักจะแสดงเป็นพ่อค้า กับชาวนา ที่มารักหญิงสาวคนเดียวกัน ต่างฝ่ายก็ต่างพยายามหาเอาข้อบกพร่องมาบอกให้ฝ่ายหญิงทราบ การแย่งชิงผู้หญิงคนเดียวกันนี้เป็นที่มาของคำว่า “หมอลำชิงช้า” นั่นเอง

3. ลำเรื่อง

ลำเรื่องหรือลำหมู เป็นการลำที่มีพัฒนาการมาจากลำพื้น ซึ่งเป็นการลำเล่าเรื่องราว นิทาน ตำนาน โดยหมอลำคนเดียวสวมบทบาทเป็นตัวละครหลายตัว (Solo Performance) ต่อมาจึงมีการแบ่งแยกบทบาทเป็นตัวละครตามท้องเรื่อง มี พระเอก นางเอก ผู้ร้าย ตัวตลก เนื่องจากได้รับอิทธิพลด้านรูปแบบการแสดงมาจาก ลิเกส่วนหนึ่ง หมอลำหมูที่มีชื่อเสียงในปัจจุบันคือหมอลำหมูवादขอนแก่น

4. ลำเพลิน

ลำเพลิน เป็นการแสดงที่พัฒนาขึ้นมาจากการลำแบบดั้งเดิม คือลำกลอนและลำเรื่อง ผสมผสานเข้ากับอิทธิพลจากภายนอกหลายแขนง คือ วงดนตรีลูกทุ่ง วงดนตรีสตริง รำวง ลิเก จนเกิดเป็นการลำรูปแบบใหม่ ที่เน้นจังหวะคึกคักเร้าใจ สนุกสนาน เพลิดเพลิน มีการเต้นหางเครื่องใส่กระโปรงสั้น จนกลายเป็นชื่อเรียกว่า “หมอลำกกาชาขาว” อีกชื่อหนึ่ง เรื่องที่นิยมนำมาเล่นนั้น มักดัดแปลงมาจากวรรณกรรมไทยภาคกลาง เช่น ขุนช้าง ขุนแผน แก้วหน้าม้า ไกรทอง เป็นต้น หมอลำเพลินที่มีชื่อเสียงส่วนใหญ่ เป็นคณะที่อยู่ในแถบจังหวัดอุบลราชธานีและยโสธร

5. ลำซิ่ง ลูกทุ่งหมอลำ

ลำซิ่งเกิดขึ้นราวปี พ.ศ.2529 จากการปรับตัวของหมอลำกลอน ให้สามารถอยู่รอดได้ในภาวะที่หมอลำกลอนแบบเดิมเสื่อมความนิยม เนื่องจากมีมหรสพใหม่ๆ เข้ามาแทนที่ เช่น เพลงสตริง เพลงร็อค เรค ภาพยนตร์ โดยนำเอากลองชุด และเครื่องดนตรีไฟฟ้า มาประกอบ เน้นการลำทางสั้นจังหวะเร็ว หรือลำหญ้า สลับกับการร้องเพลงที่นิยมในขณะนั้น เป็นที่ถูกใจของผู้ฟังวัยรุ่น ที่นิยมความเร็วหรือรถซิ่ง จึงเป็นที่มาของหมอลำกลอนที่ประยุกต์ปรับตัวชนิดนี้ว่า ลำซิ่ง หรือลำกลอนประยุกต์ นั่นเอง ในช่วงเวลาเดียวกันก็เกิดเพลงลูกทุ่งที่ผสมผสานกับหมอลำ กลายเป็นเพลงลูกทุ่งหมอลำ โด่งดังขึ้น เช่น เพลงสาวจันทร์กั้งโกบ ของพรศักดิ์ ส่องแสง เป็นต้น

6. ขับล่ำประจำถิ่นดินแดนลาว

ขับทຸ່ມหลวงพระบาง เป็นที่นิยมกันในแขวงหลวงพระบางรวมถึงในราชสำนักด้วย
เอกลักษณ์ของขับทຸ່ມคือมีคำสร้อยที่ลูกคู่จะร้องรับ เช่นคำว่า “เยิกเข้าไป” “ตาตีโยนเป็ง” **ขับ
จิม** เป็นการขับล่ำในแถบเวียงจันทน์ โดยเรียกตามชื่อลำน้ำจิมที่ไหลผ่าน เป็นการล่ำที่มี
ลักษณะเนิบช้า เน้นการพรรณนาความ **ล่ำคอนสะหวัน** เป็นการขับล่ำเอกลักษณ์ของแขวง
สะหวันนะเขต มีจังหวะสนุกสนาน **ล่ำผู้ไท** เป็นการขับล่ำของชาวผู้ไท ที่อาศัยในแขวงสะหวัน
เขต **ล่ำตั้งหวาย** แต่เดิมเป็นการขับล่ำของบ้านตั้งหวาย ซึ่งเป็นชนเผ่าลาวเทิงที่พูดภาษา
ตระกูลมอญ-เขมร ในลาวตอนใต้ ต่อมามีการนำทำนองมาขับเป็นภาษาลาว มีเอกลักษณ์คือ
มักจะร้องสร้อยรับว่า “เยือกๆ” หรือ “ยวบๆ” เสมอ **ล่ำโสม** เรียกชื่อตามลำน้ำโสมในเขตลาว
ตอนใต้ มีจังหวะเนิบช้า **ล่ำสีพันดอน** เป็นการล่ำเอกลักษณ์ของลาวใต้ในแขวงสะหวันนะเขต
และจำปาสัก สันนิษฐานว่าน่าจะมาจากลักษณะของแม่น้ำโขงในช่วงนี้ที่มีเกาะแก่งมากมาย
เรียกว่าสีพันดอน นั่นเอง **ล่ำสาละวัน** เป็นการล่ำเอกลักษณ์ของแขวงสาละวัน ต่อมาพงษ์
ศักดิ์ จันทรูกษา นำทำนองล่ำสาละวันมาแต่งเป็นเพลงลูกทุ่งชื่อ สาละวันร้าง ให้ไวพจน์ เพชร
สุพรรณ ร้อง โดยแต่งท่อนร้องใหม่คือ “สาละวันเตี้ยลง” “สาละวันเดินหน้า” “สาละวันถอย
หลัง” “สาละวันลุกขึ้น” ทำให้ต่อมาล่ำสาละวันมักจะมีท่อนร้องดังกล่าวมาจนถึงปัจจุบัน

7. ขัปลำประจำถึนดินแดนอีสาน

นอกเหนือจากการล่ำกลอน และล่ำเรื่องซึ่งมีความเฟื่องฟูอย่างมากในภาคอีสานแล้ว ในท้องถื่นต่าง ๆ ยังมีการขัปลำแบบปฏึกพากย์ โต้ตอบกันระหว่างหนุ่มสาวในงานประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีลงช่วงเข็นฝ้าย ประเพณีสงกรานต์ หรืองานบุญต่าง ๆ โดยเฉพาะในเขตที่อยู่ใกล้ชิดกับประเทศลาว มีการแลกเปลี่ยน ไปมาหาสู่กัน ในฐานะญาติพี่น้อง เช่น อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร และอำเภอชานุมาน จังหวัดอำนาจเจริญ ที่ใกล้กับแขวงสะหวันนะเขตเพียงแม่น้ำโขงกัน จึงทำให้ภาษาและการขัปลำในสองอำเภอนั้น มีทำนองคล้ายกันกับในแขวงสะหวันนะเขต อย่างไรก็ตามในบางถื่นก็มีเอกลักษณ์การขัปลำเฉพาะตามสำเนียงการพูด เช่น ลำผู้ไท ในหลายอำเภอของจังหวัดกาฬสินธุ์ ที่มีทำนองแตกต่างจากลำผู้ไท สะหวันนะเขต คำเจ่ยฟ่อนกลองตุ้ม หรือกาบเข็งบั้งไฟ ของชาวบ้านหนองบ่อ ที่มีสำเนียงแตกต่างจากสำเนียงหลักของเมืองอุบลราชธานี เป็นต้น

8. ลำเบ็ดเตล็ด

การขับลำในดินแดนอีสาน มีรูปแบบและทำนองที่หลากหลาย อันเกิดจากความคิดสร้างสรรค์ของศิลปิน ทำนองลำบางอย่างได้รับความนิยมชั่วครู่แล้วหายไป บางอย่างได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับบริบทเวลาใหม่ใน ลำเบ็ดเตล็ดที่น่าเสนอใน อัลบั้มนี้ได้แก่ ลำเต้ย ลำเวียง ลำเดินขอนแก่น ลำสินไช

ลายดนตรี

เมื่อมีเสียงลำ ย่อมมีเสียงแคน เป็นของคู่กัน ดนตรีในวัฒนธรรมล้านช้างมีลักษณะเรียบง่าย ไม่ซับซ้อน แต่มีความสนุกสนานรื่นเริง รวมถึงมีความขลังศักดิ์สิทธิ์เมื่อใช้ในพิธีกรรม ในอัลบั้มนี้ได้นำตัวอย่างลายดนตรี ที่พ่อเปื่อง ฉายรัมย์ ศิลปินแห่งชาติ ได้บันทึกเสียงเอาไว้ก่อนที่จะถึงแก่กรรม มาเผยแพร่เพื่ออนุรักษ์ไว้ซึ่งมรดกสำคัญที่ท่านมอบให้กับแผ่นดิน นอกจากนี้ยังรวบรวมลายแคนที่ใช้ในการขับลำท่องถิ่นลาวลายปีผู้ไท และลายฟ้อนกลองตุ้มที่หาฟังได้ยาก